

УДК 347.9

Лисянський Роман Андрійович

магістр, студент

Сумського національного аграрного університету

Lysianskyi Roman

Master's degree, Student of the

Sumy National Agrarian University

СУДОВИЙ ЗБІР. ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПУ ОСОБИ ДО

ПРАВОСУДДЯ

COURT FEES. SPECIFICS OF A PERSON'S ACCESS TO JUSTICE

Анотація. Ця стаття присвячена дослідженню питання проблеми стягнення судового збору і його вплив на доступ до правосуддя. У ній розглядається важливість доступу до правосуддя як основоположного права кожної людини та проблеми, яку може створювати система стягнення судового збору для осіб з обмеженими фінансовими можливостями. У статті розглядається необхідність реформи цієї системи для забезпечення більшого доступу до судового захисту.

Автор зазначає, що судова система, хоч і фінансується з державних коштів для гарантування її незалежності і ефективності, може створювати фінансові бар'єри для громадян, особливо для тих, хто не має достатньо фінансових ресурсів. Судовий збір, обов'язковий при зверненні до суду, може призвести до серйозних наслідків, таких як відхилення позову через невиплату судового збору. Відтак, автор вказує на необхідність уважного розгляду і можливої реформи системи стягнення судового збору, з метою забезпечення більшого доступу до

судового захисту для всіх громадян.

Також у статті наголошується на важливості збалансованих інтересів держави та позивачів у справі стягнення судового збору, а також на необхідності дотримання принципу "розумності" при встановленні розміру цієї плати. Закон передбачає різні заходи, які можуть полегшити доступ до судового захисту для осіб із обмеженими фінансовими можливостями, такі як звільнення від оплати, відстрочення, розстрочення або зменшення розміру судового збору.

Автор підкреслює складність процедури звільнення від оплати судового збору та визначення зменшеного розміру для осіб із низьким рівнем доходів і зауважує, що цей процес спрямований на забезпечення справедливого доступу до правосуддя для всіх громадян. Важливим фактором є правильне представлення доказів і обґрунтування з боку осіб, які звертаються до суду і просять про звільнення або зменшення судового збору.

Автор пропонує різні можливі підходи до вирішення проблеми судових витрат для осіб з низьким рівнем доходу, такі як скасування або зменшення судового збору, розширення права на звільнення від сплати, дозвіл на сплату у виплатах, врахування розміру судового збору відповідно до доходу та розширення доступу до безоплатної правової допомоги. Вказується на важливість розгляду кожного варіанту з урахуванням конкретних обставин кожної ситуації, з метою забезпечення доступності та справедливості судової системи для всіх, незалежно від їхнього фінансового стану.

Ключові слова: судовий збір, доступ до правосуддя, судова система, особи з низьким рівнем доходу.

Summary. *This article is devoted to the study of the issue of court fees and their impact on access to justice. It addresses the importance of access to*

justice as a fundamental right of every person and the problems that the system of court fees can create for people with limited financial means. The article examines the need to reform this system to ensure greater access to judicial protection.

The author points out that the judicial system, although financed by public funds, which guarantees its independence and efficiency, can create financial barriers for citizens, especially for those who do not have sufficient financial resources. The court fee, which is mandatory when applying to the court, can lead to serious consequences, such as dismissal of a claim due to non-payment of the court fee. Therefore, the author points out the need for careful consideration and possible reform of the court fee system in order to ensure greater access to judicial protection for all citizens.

The article also emphasizes the importance of balancing the interests of the state and plaintiffs in the collection of court fees, as well as the need to comply with the principle of "reasonableness" when setting the amount of this fee. The law provides for various measures that may facilitate access to court protection for persons with limited financial resources, such as exemption from payment, deferral, installment or reduction of the court fee. The author emphasizes the complexity of the procedure for exemption from court fees and determination of a reduced amount for persons with low incomes and notes that this process is aimed at ensuring fair access to justice for all citizens. An important factor is the correct presentation of evidence and justification by persons applying to the court and requesting exemption or reduction of court fees.

The author suggests various possible approaches to solving the problem of court fees for low-income persons, such as abolishing or reducing court fees, expanding the right to exemption from payment, allowing payment in installments, taking into account the amount of court fees in accordance with income, and expanding access to free legal aid. The article emphasizes

the importance of considering each option in the light of the specific circumstances of each situation in order to ensure that the judicial system is accessible and fair to all, regardless of their financial situation.

***Key words:** court fees, access to justice, judicial system, low-income persons.*

Постановка проблеми. Дослідження спрямоване на визначення, як судовий збір впливає на можливість громадян отримувати доступ до судових послуг в Україні, та розробити пропозиції щодо вдосконалення правових норм щодо судового збору з метою забезпечення реального доступу до правосуддя для всіх осіб.

Метою статті є дослідження проблеми стягнення судового збору і його впливу на доступ до правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика витрат, пов'язаних із судовими процедурами, включаючи вплив необхідності сплати судового збору на можливість отримання справедливого суду, була об'єктом досліджень багатьох вчених, серед яких можна відзначити Паскар А. Л., Пащенко К. С., Сакару Н. Ю., Боглю С. С., Балюка М. І., Устюшенка С. Е. та інших.

Виклад основного матеріалу. Проблема ефективної реалізації права кожної особи на належний судовий захист безпосередньо пов'язана із забезпеченням доступу до правосуддя. Відповідно до ст. 3 ч. 3 Закону України

«Про судоустрій і статус суддів» визначено, що судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією та законами України [1].

Судова система є дуже дорогим соціальним інститутом, який майже повністю фінансується з державних коштів. Необхідність фінансування судової системи за рахунок державних коштів є виправданою, оскільки

існує переконання, що правосуддя має бути безкоштовним і гарантувати право на доступ до суду всім громадянам.

Доступ до правосуддя є основоположним правом людини, необхідним для збереження верховенства права та захисту прав і свобод людини. Однак стягнення судового збору може слугувати потенційним бар'єром, особливо для осіб з обмеженими фінансовими можливостями.

В Україні, як і в багатьох інших юрисдикціях, правова система покладається на судовий збір як засіб фінансування судової влади та підтримання її незалежності. Хоча цей механізм фінансування має вирішальне значення для ефективного функціонування системи правосуддя, він також може створювати проблеми для осіб, які звертаються до суду за захистом своїх прав.

При зверненні до суду або при вчиненні окремих процесуальних дій, таких як забезпечення позову чи представлення доказів, обов'язковою вимогою є оплата судового збору. Невиконання цього обов'язку, який передбачений законодавством, призводить до негативних юридичних наслідків. Наприклад, відповідно до ст. 185, ч. 1 ЦПК України, суддя може прийняти рішення про залишення без розгляду позовної заяви, якщо встановлюється, що судовий збір не був сплачений при поданні цієї заяви [2].

В загальному вигляді після сплати судового збору особа, яка цей збір сплатила, має доступ до правосуддя. Іншими словами, вона може передати рішення спору, що стосується права, в спеціально уповноважений орган – суд, і отримати підтримку від суду при вчиненні окремих процесуальних дій, не роблячи цього самотійно. Проте це не означає, що суд зобов'язаний виключно діяти в інтересах такої особи [3, с. 135–146].

Судовий збір є необхідним, але він не повинен бути таким високим, щоб перешкоджати доступу до правосуддя. Судовий збір важливий для компенсації витрат держави на здійснення правосуддя. З метою

забезпечення доступності правосуддя необхідно встановити розумні ставки судового збору. Судовий збір виступає обмежувальним фактором, що сприяє поданню обґрунтованих та мотивованих позовів. Проте важливо законодавчим шляхом забезпечити баланс між інтересами держави в стягненні судового збору за розгляд справи та забезпеченням права особи на доступ до правосуддя.

У цивільному судочинстві України ставки судового збору залежать від типу заявника, характеру позову та стадії судового процесу. Юридичні особи сплачують вищі ставки судового збору, ніж фізичні особи та фізичні особи-підприємці. За подання позовної заяви юридична особа сплачує 1,5 % ціни позову, але не менше 1 прожиткового мінімуму для працездатних осіб і не більше 350 розмірів прожиткового мінімуму. Фізичні особи та фізичні особи- підприємці сплачують 1 % ціни позову, але не менше 0,4 прожиткового мінімуму для працездатних осіб і не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму. Фізичні особи-підприємці сплачують вищі ставки судового збору за немайнові позови, ніж за майнові. За подання апеляційної скарги на рішення суду судовий збір становить 150 % від ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви. За подання касаційної скарги на рішення суду судовий збір становить 200 % від ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви. Ці ставки судового збору були встановлені Законом України «Про судовий збір» з метою компенсації витрат держави на здійснення правосуддя [4].

Суд, як орган державної влади, має завдання забезпечити належний баланс між інтересами держави щодо стягнення обов'язкових платежів за розгляд позовів і інтересом позивача у відстоюванні свого позову в суді.

При встановленні ставок судового збору важливо керуватися критерієм «розумності», тобто ставки судового збору повинні бути такими, які може сплатити особа, яка подає заяву, з урахуванням її фінансового

стану. Оскільки надмірно високі ставки судового збору можуть розглядатися як обмеження права на доступ до правосуддя.

Під розумністю судових витрат слід розуміти встановлення судом у межах граничних розмірів об'єктивно необхідних витрат у такому розмірі, який є оптимальним і виправданим щодо конкретної особи, та з урахуванням конкретних обставин справи з метою забезпечення збалансованості інтересів і запобігання зловживанню правом [5, с. 88].

Законодавство передбачає два види заходів, які полегшують доступ до правосуддя для осіб, які не мають фінансової можливості сплатити судовий збір у встановленому розмірі: звільнення від оплати судового збору та відстрочення, розстрочення або зменшення розміру судового збору.

Звільнення від оплати судового збору може бути безумовним або умовним. Безумовне звільнення від оплати судового збору передбачено для певних категорій осіб, наприклад, для осіб з інвалідністю, учасників бойових дій, ветеранів війни. Умовне звільнення від оплати судового збору може бути повним або частковим. Повне звільнення від оплати судового збору передбачає, що особа не сплачує судовий збір взагалі. Часткове звільнення від оплати судового збору передбачає, що особа сплачує судовий збір у зменшеному розмірі.

Безумовне звільнення від оплати судового збору застосовується судом до осіб, які мають дуже низький рівень доходів і витрати на судові процедури можуть призвести до того, що вони не зможуть забезпечити свої найважливіші життєві потреби [6, с. 45].

Суд, розглядаючи конкретну справу, встановлює, чи може особа сплатити судовий збір, виходячи з її майнового стану. Суди часто відмовляють у задоволенні клопотань про звільнення від сплати судового збору, оскільки вважають, що представлені докази не є належними. Зокрема, суди зазначають, що довідка про заробітну плату або пенсію не є

достатнім доказом скрутного матеріального становища, оскільки не підтверджує відсутність інших доходів. Для підтвердження відсутності інших доходів суди вимагають довідку про доходи особи, видану органами ДФС [7, ст. 16].

Суд може звільнити від сплати судового збору або зменшити його розмір лише одну сторону, яка подала клопотання та довела, що вона не може сплатити судовий збір. Якщо така сторона виграла справу, судовий збір стягується з іншої сторони. У випадку повного звільнення від сплати судового збору, він стягується з іншої сторони на користь держави. У випадку зменшення розміру оплати судового збору, в частині сплаченого – на користь сторони, яка виграла справу, а в іншій частині – на користь держави.

Для того, щоб отримати відстрочення або розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати, особа, яка звертається до суду, повинна підтвердити, що вона має незадовільний майновий стан і що вона відповідає хоча б одній з умов, передбачених законом. Підтвердженням таких підстав є належні та допустимі докази, які додаються до клопотання.

У клопотанні про відстрочку, розстрочення, зменшення або звільнення від сплати судового збору особа повинна вказати, що вона просить, і чому. Обґрунтування повинно бути таким, щоб суд міг переконатися, що особа не може сплатити судовий збір у встановленому законом розмірі та у встановлені терміни.

Верховний Суд у своєму рішенні від 4 липня 2018 року в цивільній справі № 686/114/16-ц скасував ухвалу апеляційної інстанції, якою було відхилено заяву про зменшення розміру судового збору. Крім того, апеляційну скаргу визнано неподаною та повернуто особі, яка подала цю скаргу, у зв'язку з порушенням положень ст. 8 Закону України «Про судовий збір», яка була чинною на момент прийняття оскарженого

рішення, а також ст. 82 Цивільного процесуального кодексу України 2004 року (положення якої відповідають ст. 136 Цивільного процесуального кодексу України) і ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Ця справа була передана до апеляційного суду для подальшого розгляду. Верховний Суд враховував той факт, що положення Цивільного процесуального кодексу України та Закону України «Про судовий збір» не містять вичерпного та безумовного переліку доказів, які можуть підтвердити фінансовий стан особи. У кожному конкретному випадку суд повинен на підставі наданих особою доказів стосовно її майнового стану самостійно визначити її здатність оплатити судовий збір на підставі поданих нею доказів щодо її майнового стану. Однак, при відмові в задоволенні таких клопотань, суд повинен обґрунтовано пояснити своє рішення [8]. Вирішити проблему судових витрат для осіб з низьких рівнем доходів можна такими способами: 1) Скасувати або зменшити судовий збір. Це найефективніший спосіб забезпечити доступ до системи правосуддя для всіх, незалежно від їхніх доходів. Однак важливо зазначити, що це вимагатиме значних бюджетних витрат з боку держави; 2) Розширити право на звільнення від сплати судового збору. Наразі існує безліч програм, які можуть допомогти малозабезпеченим особам сплатити судовий збір, але багато людей не мають права на участь у цих програмах. Розширення права на участь у таких програмах полегшило б людям доступ до необхідної допомоги; 3) Дозволити людям сплачувати судові збори на виплат. Це дасть людям більше гнучкості у сплаті судового збору та зменшить ймовірність несплати; 4) Визначення розміру судового збору відповідно до доходу: Законодавство може встановлювати пропорційний розмір судового збору відносно доходу особи, забезпечуючи більшу справедливість у сплаті; 5) Розширити доступ до безоплатної правової допомоги. Організації правової допомоги можуть допомогти людям зі

сплатою судових зборів та іншими правовими питаннями. Розширення доступу до безоплатної правової допомоги полегшило б малозабезпеченим людям отримання необхідної допомоги.

Важливо зазначити, що не існує універсального рішення проблеми судових витрат для осіб з низьких рівнем доходів. Однак наведені вище пропозиції є відправною точкою для роздумів про те, як зробити систему правосуддя більш доступною для всіх.

Висновок. Доступ до правосуддя є основоположним правом людини, і хоча судова система фінансується з державних коштів для забезпечення її незалежності і ефективності, стягнення судового збору може створювати фінансові бар'єри для громадян, особливо для тих, хто має обмежені фінансові можливості. Цей судовий збір обов'язковий при зверненні до суду і може мати серйозні юридичні наслідки, включаючи відхилення позову у разі невиконання судового збору. З цього випливає потреба в уважному розгляді та можливій реформі системи стягнення судового збору, щоб забезпечити більший доступ до судового захисту для всіх громадян.

Судова система повинна забезпечувати баланс між інтересами держави щодо стягнення обов'язкових платежів і інтересом позивачів у відстоюванні свого права на судовий захист. При встановленні ставок судового збору важливо дотримуватися принципу "розумності", щоб не обмежувати доступ до правосуддя через надмірно високі витрати. Законодавство передбачає заходи, такі як звільнення від оплати судового збору та відстрочення, розстрочення або зменшення розміру судового збору, щоб полегшити доступ до судового захисту для осіб, які не мають фінансової можливості оплатити його в повному обсязі. Таким чином, суди повинні дотримуватися прозорих і справедливих принципів встановлення судового збору, з метою забезпечення збалансованості інтересів і запобігання зловживанню правом.

Процес звільнення від оплати судового збору, встановлення зменшеного розміру або надання відстрочки для осіб з низьким рівнем доходів є складним і залежить від багатьох чинників, включаючи подання відповідних доказів і обґрунтування з боку особи, яка звертається до суду. Цей процес спрямований на забезпечення справедливого доступу до правосуддя для всіх громадян, зокрема тих, хто має обмежені фінансові можливості. Суди розглядають кожну справу індивідуально та враховують майновий стан особи, а також інші обставини, щоб визначити можливість оплати судового збору. Це підкреслює важливість правильного представлення доказів і обґрунтування з боку осіб, які звертаються до суду і просять про звільнення або зменшення судового збору.

Проблему судових витрат для осіб з низьким рівнем доходів можна вирішити шляхом різних підходів, таких як скасування або зменшення судового збору, розширення права на звільнення від сплати судового збору, дозвіл на сплату судового збору у виплатах, визначення розміру судового збору відповідно до доходу та розширення доступу до безоплатної правової допомоги. Важливо розглядати кожний варіант із розумінням, що немає універсального рішення, і кращий підхід може залежати від конкретних обставин кожної ситуації.

Література

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 02.10.2023)
2. Процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004, № 40-41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.10.2023)

3. Сакара Н. Ю. Про правову природу судового збору. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 135-146.
4. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 14. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 02.10.2023)
5. Паскар А. Л. Розумність судових витрат і доступність правосуддя. Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 765. Правознавство. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. С. 88.
6. Пащенко К.С. Процесуальні дії щодо розміру і сплати судових витрат як гарантія доступу до правосуддя (на прикладі статті 88 Кодексу адміністративного судочинства України). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 36, Том 2. С. 43–46.
7. Михайлюк Я. Судові витрати. Правове регулювання за новими кодексами (у господарському та цивільному процесах). *Юридична газета*. 2018. №50 (652). С. 9, 16–17.
8. Постанова Верховного Суду від 04.07.2018 р. у справі № 686/114/16-ц за позовом ПАТ «УкрСиббанк» до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за кредитним договором. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75473675> (дата звернення: 02.10.2023)

References

1. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402–VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2016. № 31. St. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (date of access:

- 02.10.2023)
2. Protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 18.03.2004 № 1618-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2004, № 40-41, 42. St. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (date of access: 02.10.2023)
  3. Sakara N. Yu. Pro pravovu pryrodu sudovoho zboru. Problemy zakonnosti. 2016. Vyp. 132. S. 135-146.
  4. Pro sudovyi zbir: Zakon Ukrainy vid 08.07.2011 № 3674-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2012. № 14. St. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (date of access: 02.10.2023)
  5. Paskar A. L. Rozumnist sudovykh vytrat i dostupnist pravosuddia. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Zbirnyk nauk. prats. Vyp. 765. Pravoznavstvo. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2015. S. 88.
  6. Pashchenko K.S. Protsesualni dii shchodo rozmiru i splaty sudovykh vytrat yak harantiia dostupu do pravosuddia (na prykladi statti 88 Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy). Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo. 2016. Vyp. 36, Tom 2. S. 43–46.
  7. Mykhailiuk Ya. Sudovi vytraty. Pravove rehuliuвання za novymy kodeksamy (u hospodarskomu ta tsyvilnomu protsesakh). Yurydychna hazeta. 2018. №50 (652). S. 9, 16–17.
  8. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 04.07.2018 r. u spravi № 686/114/16-ts za pozovom PAT «UkrSybbank» do OSOBA_1, OSOBA_2 pro stiahnennia zaborhovanosti za kredytnym dohovorom. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75473675> (date of access: 02.10.2023)